

Ciljevi i dometi privatizacije u Srbiji

SLOBODAN VUKOVIĆ

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd

U prezentovanom članku¹ polazi se od osnovne pretpostavke da je jedan od preduslova za efikasnu ekonomiju jasno definisan i individualizovan svojinski odnos sa precizno određenim titularom i efikasnom pravnom zaštitom. Zatim se analiziraju rezultati nekoliko istraživanja preferiranja tržišne i dirigovane privrede od strane građana Srbije. Da bi se potom glavno težište članka prebacilo na analizu uzroka odustajanja vlasti u Srbiji od započete transformacije 'društvenih' preduzeća kao i njenog odugovlačenja brze i sveopšte privatizacije. Za odugovlačenje sveopšte privatizacije ima više uzroka a među njima su najbitniji sledeći: prvo, postojeća socijalistička vlast, verna svojim programskim načelima, koleba se da uđe u značajniju privatizaciju iz ideoloških razloga; drugo, vladajuća društvena grupa preko 'društvenih' preduzeća znatno lakše kontroliše privredu a preko nje i celokupno društvo; i treće, odugovlačenjem legalne stvaraju se idealni uslovi za nelegalnu privatizaciju, pod kojom ovde, pre svega, podrazumevamo umanjivanje vrednosti 'društvenog' kapitala, raznim neleganim sredstvima, od strane aktera te iste vlasti, i njegovo pretakanje u privatne ruke.

Ključne reči: privatizacija (legalna i nelegalna), profitabilnost, uspešnost, nomenklatura.

Dosadašnje istorijsko iskustvo nedvosmisleno je pokazalo da su uspešnije tržišno orijentisane od dirigovanih ekonomija. To ujedno znači da su društva u kojima je dominantna privatna svojina pokazala znatno veću efikasnost nego društva gde to nije slučaj. Jasno definisani i individualizovani svojinski odnosi sa precizno određenim titularom i jasnom pravnom zaštitom bitni su preduslovi za efikasnu ekonomiju. Drugačije rečeno, u ekonomskoj nauci potpuno prevladava mišljenje da je komparativno upravljanje privatnim preduzećem neuporedivo efikasnije i plodotvornije nego administrativno upravljanje državnim preduzećem, odnosno mešavina samoupravljanja i administrativnog upravljanja u 'društvenim' preduzećima. Analogno ovom izloženom opštem mestu gotovo da nije potrebno sprovesti nikakvo istraživanje da bi se došlo do saznanja da preduzeća u državnoj svojini, čak i na kapitalističkom Zapadu, pokazuju manju efikasnost od istih takvih preduzeća pod kontrolom privatnog kapitala. To dolazi posebno do izražaja kada se ima u vidu da su državna preduzeća na Zapadu u tržišnom okruženju, a to automatski znači, što je iskustvo pokazalo, da su u povoljnijem položaju nego takva ili slična preduzeća, primera radi, u privredama sa dominantnom dirigovanim ekonomijom. Otuda osnovni motiv za privatizaciju većine državnih i 'društvenih' preduzeća, ne samo kod nas nego svugde u svetu, bez obzira da li se radi o Istoku ili Zapadu, možemo tražiti prvenstveno u povećanju njihove ukupne efikasnosti i profitabilnosti. Svrha privatizacije je, dakle, da se jednom raskine sa ekonomskim neefikasnostima koje je

¹ Redigovana i nešto proširena verzija izlaganja koje je autor izložio na međunarodnom naučnom skupu "Komparativno sociološko istraživanje svojine i preduzetništva u prelaznom periodu (Jugoslavija, Rusija, Njemačka)" u Nikšiću 21. novembra 1994. god.

porodio jedan sistem dirigovane ekonomije, u državnoj ili samoupravnoj varijanti, i doveo do drastičnih zaostajanja u svim sferama društvenog života.

Osnovni ciljevi svake privredne aktivnosti su višestruki. Jedan od značajnijih ciljeva ove vrste je svakako pojedinačan interes njihovih aktera koga, naravno, ne može biti bez profita. Drugi značajan cilj privredne aktivnosti jeste zadovoljenje osnovnih potreba svakog člana društva pa samim tim i cele populacije. Sledeći cilj privredne aktivnosti je i zadovoljenje potreba stanovništva na što višem nivou, a to ujedno znači povećanje ukupnog bogatstva društva. Povećanje bogatstva društva nije moguće bez uvećanog privrednog rasta koji je, takođe, zavisan od efikasnosti i profitabilnosti privrednih subjekata. Jedan od osnovnih ciljeva društva može biti svakako i zadovoljenje celokupnog stanovništva osnovnim potrebama na što je moguće više pravedan način. Često su ova dva postavljena cilja: efikasnost i pravednost u koliziji. Zapravo, pravična raspodela osnovnih dobara u okviru društva ima za posledicu neefikasnost - posebno ako se društva nalaze na nižem stupnju privredne razvijenosti. Ovu hipotezu nije teško dokazati, ali to nije predmet ovog članka. Na drugoj strani, pravična raspodela u okviru jednog privrednog subjekta destimulativno deluje. Odnosno 'pravična raspodela' najčešće znači jednaka, a to automatski demotiviše ne samo pojedinca nego i cele društvene grupe, što najčešće vodi u stagnaciju celokupnog društva.

Dokaza o većoj efikasnosti privatne privrede od 'društvene' ili pak državne ima napretek. To su shvatili i sami građani Srbije. Jedno ranije istraživanje (Mrkšić, 1990:14) pokazalo je da 87% ispitanika što se tiče efikasnosti daje prednost tržišnoj ekonomiji zapadno-evropskog tipa. U visini zarade ova prednost je 93%, a u mogućnosti zapošljavanja 59,5%. Ekonomski podaci o efikasnosti, koji nas ovde pre svega zanimaju, privatnih, 'društvenih' i mešovitih preduzeća u nas ovo u potpunosti potvrđuju. Jedno obimnije istraživanje (Zec, ur., 1994: 250-257) analizira niz pokazatelja efikasnosti i nedvosmisleno pokazuje da su privatna preduzeća daleko efikasnija od mešovitih, na jednoj, i da su mešovita efikasnija od 'društvenih' i državnih, na drugoj strani. Opšte je poznato da društva sa tržišnom privredom proizvode značajniju diferencijaciju između pojedinih društvenih grupa, odnosno najčešće se stvaraju značajne socijalne razlike. Socijalna diferencijacija, ako nije reč o kriminalizovanim društvima, kakvo je naše u poslednje vreme u sve većoj meri, sada se vrši najčešće na osnovu povećanog rada (Lazić, 1994: 136) i kapitala a ne na osnovu zauzetih položaja, podobnosti ili pripadnosti vladajućoj društvenoj grupi ili stranci kao što je to bio slučaj u dirigovanoj ekonomiji. Na drugoj strani, efikasnija privreda stvara uslove za zadovoljenje osnovnih egzistencijalnih potreba i nižih društvenih slojeva na znatno višem nivou.

Nadamo se da smo u ovom kratkom uvodu ipak dovoljno obrazložili opravdanost uvođenja privatne privrede. A to znači da zahtev za sprovođenje na široj osnovi privatizacije smatramo legitimnim, jer je to ujedno zahtev za većom privrednom efikasnošću, odnosno da se povećavaju šanse većini stanovništva za zadovoljenje osnovnih potreba na znatno višem nivou.

Da vidimo sada kako građani Srbije preferiraju pojedine tipove privreda, a to indirektno znači i društvenih sistema. Kakve su, zapravo, vrednosne orijentacije prema tržišnoj privredi - zasnovanoj na privatnom vlasništvu. Ranije navedeno istraživanje (Mrkšić, 1990: 14) pokazuje da gotovo polovina ispitanika (49,6%) preferira zapadnu tržišnu privredu, a blizu polovine (47%) jugoslovensku-samoupravnu, ostali (3%) su se opredelili za državno-planski tip privrede. Nešto odmah posle uvođenja višestranačke parlamentarne demokratije u Srbiji i skidanja tabua sa privatne privrede u sredstvima masovnog komuniciranja, građani Srbije

smatraju (IDN, 1992) u tri petine slučajeva (61,4%) da srednja i krupna preduzeća treba prepustiti u svojini zaposlenih ili ih prodati na tržištu. Na drugoj strani, samo sedmina (13,6%) smatra da ih treba pretvoriti u državnu svojinu, ostali (26,2%) su neutralni. Takođe, u ovom istraživanju više od četvrtine (28%) građana Srbije smatra da bi za ovu zemlju bilo bolje da komunisti nikad nisu došli na vlast, a nešto više od dve četvrtine (41,7%) da su sve dobre strane socijalizma iscrpljene i da je potrebna temeljna promena sistema. Takođe, nepuna desetina (9,4%) smatra da socijalizam ima budućnost; odnosno za promene se zalaže sedam desetina (69,7%) građana Srbije. Prema tome, sa uvođenjem višestranačke parlamentarne demokratije i posle skidanja tabua sa privatne privrede i njenog uvođenja u Ustav kao ravnopravne ostalim oblicima svojine povećao se broj građana koji, uslovno rečeno, preferiraju tržišnu privredu i zalažu se za korenite promene. Nešto kasnije, u istraživanju sprovedenom krajem 1993. godine, posle prvih iskustava u privatizaciji i masovne pljačke 'društvene' imovine od strane vladajuće stranke i njene nomenklature (Vuković, 1994a: 37-44) procenat onih koji se opredeljuju za privatnu privredu i dalje je iznad polovine², sa velikim procentom uzdržanih, što govori o čvrstom opredeljenju građana Srbije za privatnu privredu. Ova opredeljenja nisu mogla pokolebati ni obilje malverzacija od strane pripadnika vladajuće klase i more problema koje prati svaki proces privatizacije, ne samo kod nas nego i drugde.

Najnoviji rezultati istraživanja (Puls, 1994) govore da je i dalje većina građana opredeljena za privatnu privredu, samo se povećava broj neutralnih i onih koji ne mogu lako da se opredele. Naime, na postavljeno pitanje kada bi se zapošljavali gde bi to pre bilo, u društvenom ili privatnom sektoru, veći deo ispitanika u Srbiji daje prednost privatnom (38,4%) nad društvenim (30,1%) sektorom, ostali (31,05%) su neutralni. Znači, ispitanici se više opredeljuju za privatni sektor iako je u njemu nesigurniji posao, duže se radi, često bez socijalne zaštite, ali su zato zarade najčešće veće. To znači da i posle pedeset godina propagande protiv privatne privrede više vole da zarađuju nego da "samoupravljaju". Odnosno, građani se opredeljuju za ono što ima veću perspektivu, a to je privatna privreda. Slično je i u Crnoj Gori, gde gotovo trećina (32,4%) ispitanika daje prednost privatnom a nešto ispod petine (19,2%) 'društvenom' sektoru, s tim da je gotovo polovina (48,4%) neutralna. Prezentirani rezultati istraživanja nam govore, takođe, da su građani Srbije u pedeset posto slučajeva više opredeljeni za 'društvenu' svojinu od građana Crne Gore. Na drugoj strani Crnogorci se češće kolebaju od Srbijanaca.

Rezultati ovog istraživanja, isto tako, pokazuju da više od dve petine (42,8%) građana Srbije, odnosno polovina (49,4%) građana Crne Gore razmišlja o započinjanju, ili se već bavi privatnim poslom. Sve u svemu i pored raznih varijacija, odnos prema privatnoj privredi, pa samim tim i privatnoj svojini, znatno je povoljniji nego prema 'društvenoj' ili pak državnoj. To govori da građani Srbije i Crne Gore, jedni nešto više a drugi nešto manje, shvataju da je, priznavala to aktuelna vlast ili ne, 'društvenoj' svojini odzvonilo, pa se na vreme prilagođavaju nastupajućim promenama. Ovo "prilagođavanje", pre svega, ogleda se u njihovom angažovanju u svojoj ekonomiji. Od samog početka njihove samostalne privredne aktivnosti vlast ih privikava da izbegavaju poreske obaveze i da ne poštuju pravne norme. Siva ekonomija uzela je toliko maha da, primera radi, gotovo polovina (46,5%) domaćinstava u Srbiji (bez Kosmeta gde je ona po slobodnoj proceni znatno raširenija) i više od tri petine (62,9%) domaćinstava u Crnoj Gori, prema

² U istraživanju sprovedenom u drugoj polovini 1993. god. na teritoriji SR Jugoslavije (bez Kosmeta) više od polovine građana smatra da će društveni poredak uvek počivati na privatnom vlasništvu (Gredelj, 1994: 204).

sopstvenim izjavama, ima dodatne ekonomske aktivnosti (Mrkšić, 1994: 69). Uporedimo li rezultate ovih nekoliko istraživanja, iako nisu u potpunosti uporedivi, vidimo izvesnu dezorijentaciju kod građana Srbije izazvanu pre svega od strane aktuelne vlasti, i zato se, u poslednje vreme, natprosečan broj ne izjašnjava.

Privatizacijom ili bolje rečeno transformacijom od avgusta 1990. do kraja decembra 1993. u Srbiji je obuhvaćeno više od dve trećine (69,6%) od tada ukupnog broja (3.678) 'društvenih' preduzeća. Preciznije rečeno 18% je prodato, a u 51,9% je izvršena dokapitalizacija (Agencija, 1994). Ova transformacija državnih i 'društvenih' preduzeća u privatna, ili pak mešovita, izvršena je na osnovu dva zakona i to jednog saveznog, iz avgusta 1990. godine, i drugog republičkog, sa početkom važnja od avgusta 1991. godine. Na drugoj strani u ovom periodu 12,7% 'društvenih' preduzeća sa 44% ukupno angažovanog društvenog kapitala podržavljeno je i pretvoreno u javna preduzeća. To pokazuje da je vladajuća stranka sa svojom nomenklaturom gotovo polovinu ukupnog društvenog kapitala stavila pod svoju direktnu kontrolu. Ovakav tok privatizacije, i pored pozitivnih stavova prema ideji privatizacije, građani Srbije su izrazito negativno ocenili. Odnosno nadpolovična većina (52,6%) smatra da je tako izvršena privatizacija čista pljačka 'društvene' imovine i dodatna petina (19,4%) da su se mnogi nepravedno obogatili ali da su time mnoga preduzeća spasena bankrotstva, a to znači da su gotovo tri četvrtine (72%) građana sa stanovišta pravednosti negativno ocenili sprovedenu privatizaciju u Srbiji. Prema slobodnoj proceni, u toj polovini preduzeća u Srbiji u kojima je bila izvršena dokapitalizacija vrednost privatnog dela iznosila je od jedne do dve trećine vrednosti preduzeća koja je bila otkupljena ulaganjima manjim od pet procenata od ukupnog kapitala (Mijatović, 1993:118).

Novim zakonom iz avgusta 1994. godine poništeni su gotovo svi pozitivni a i neki negativni efekti privatizacije. Sva ta preduzeća postaju samo simbolično mešovita sa učešćem privatnog kapitala, opet prema slobodnim procenama, u većini slučajeva od jedan do pet odsto (Nikolić, 1994). Sa stanovišta upravljačkih prava a prema tome i sa stanovišta efikasnosti i profitabilnosti svi pozitivni efekti privatizacije su poništeni. Takođe su poništeni i efekti značajne inflatorne dobiti deoničara a pre svega rukovodilaca u većini 'društvenih' preduzeća.

Razmotrimo sada šta misle građani Srbije tri-četiri meseca posle izglasavanja zakona o revalorizaciji otkupljenog 'društvenog' kapitala, odnosno posle poništavanja efekata transformacije (Puls, 1994). Za bržu ili sporiju privatizaciju zalaže se nešto više od četvrtine (26,1%) ispitanika, s tim što je onih koji se zalažu za bržu privatizaciju pet puta više. Nasuprot tome, onih koji se protive privatizaciji u blažoj ili oštrijoj formi ima nešto manje od šestine (17,7%). Više od trećine (36,1%) građana Srbije smatra da dosadašnja privatizacija ima i "dobrih i loših strana", dok je neutralnih cela petina (20,1%). Prezentirani podaci nam govore da se posle evidentne pljačke 'društvene' imovine od strane vladajuće nomenklature i njenih saputnika, pa zatim delimično poništene privatizacije, znatan procenat građana Srbije ohladio i ne zastupa je više tako čvrsto kako je to činio unazad godinu i više dana. Ovom hlađenju je doprinela i negativna propaganda prema privatizaciji 'društvene' imovine u sredstvima masovnog informisanja.

Slična je situacija i u Crnoj Gori. Za bržu ili sporiju privatizaciju zalaže se gotovo petina (19,4%) ispitanika, protiv privatizacije je u blažoj ili oštrijoj formi 14%. Onih koji u dosadašnjoj privatizaciji vide "dobrih i loših strana" je trećina (33,5%), dok je, takođe, trećina (33,2%) neutralna.

Posle izloženih rezultata nekoliko istraživanja može se, i mora, postaviti nekoliko pitanja. Zašto vlast u Srbiji sprovodi a zatim poništava jednu privatizaciju u samoj osnovi sumnjivu sa stanovišta pravednosti? Zašto ta ista vlast odugovlači sa

brzom i pravednom privatizacijom? Na postavljena pitanja bez sumnje ima više odgovora. Jedan od njih svakako se može tražiti u programskim načelima SPS-a, partije na vlasti, kojima je decidno napisano da su svi oblici svojine ravnopravni. To, pre svega, znači da je legitiman i mešoviti oblik svojine (privatne i 'društvene') sa nejasnim razgraničenjem vlasničkih odnosa. Drugi odgovor može se, takođe, tražiti u činjenici da jedno krilo u SPS-u i partijama njemu bliskim (organizovanih u JUL-u) želi da kompromituje ideju privatizacije i da se vrati svojim dojučerašnjim, a kod mnogih i sadašnjim, ideološkim načelima. Moglo bi se reći da ova stranka "vodi računa" o mišljenjima svojih birača, ili mišljenje birača utiče na njenu politiku, što posredno potvrđuju rezultati istraživanja (IDN, 1992). Zapravo, da socijalizam ima budućnost i dalje izjavljuje gotovo četvrtina (23,6%) njenih birača. Ili u nešto razvijenijoj formi, da socijalizam ima budućnost dvadesetpet puta češće izjavljuju pristalice SPS-a od pristalica DEPOS-a, ili sedamnaest puta češće od pristalica SRS-a, odnosno deset puta češće od pristalica DS-a. O nešto konzervativnijem biračkom telu SPS-a govore i sledeći empirijski podaci. Odnos liberalistička/etatistička orijentacija kod pristalica ove stranke je 47,8:41,6. Na drugoj strani taj odnos kod DEPOS-a je 63:28, kod DS-a 60,5:33,7 i kod SRS 59,6:33,3. Treći odgovor, koji ovde ne rangiramo, možemo tražiti i u težnji vladajuće grupe da kontroliše celokupno društvo. Ova kontrola naravno nije moguća bez kontrole privrede. Kontrola 'društvenih' preduzeća mnogo je jednostavnija nego kontrola privatnih, posebno ako se ona može obavljati neekonomskim sredstvima u kojima se postojeća vlast izveštila. Ona se kreće od raznih kontrola poslovanja, preko uskraćivanja raznih dozvola (pr. uvožno-izvoznih), kreditnih linija i sl., do smene rukovodstva preduzeća. Odgovor se, takođe, može tražiti i u težnji vladajuće stranke i njene nomenklature za što većim posedovanjem privatne imovine, odnosno u njenom shvatanju da se vlast može sasvim solidno unovčiti kad se već ukazala prilika i ne zaostati u posedovanju privatnih preduzeća. To konkretno znači: dočepati se što većeg dela 'društvenog' kapitala ne birajući sredstva - putem nelegalne privatizacije, odnosno pljačke.

Pod nelegalnom privatizacijom, što je inače jedan od oblika privrednog kriminala, podrazumevamo umanjene vrednosti 'društvenog' kapitala raznim polulegalnim i nelegalnim kanalima i njegovu pretakanje u privatne ruke. Ovo pretakanje je toliko uzelo maha da gotovo nema dana da se u dnevnoj ili revijalnoj štampi ne zabeleži barem jedan slučaj, a dobro je poznato da do javnosti stiže samo manji broj slučajeva. To ujedno govori o masovnosti pojave. Ovaj vid privatizacije posebno je aktuelan jer je zakon o preduzećima direktorima dao određene ruke, na jednoj, a ukinuo i ono malo kontrole od strane kolektiva, na drugoj strani. Ova nelegalna privatizacija, ili srpskim jezikom rečeno pljačka, najčešće se obavlja putem raznih ugovora sklopljenih između privatnih i 'društvenih' preduzeća, zatim preko otvaranja raznih preduzeća ili njihovih predstavništava u inostranstvu (Zec, ur. 1994: 213,214), i preko dugotrajnih poslovno-šoping putovanja po belom svetu pa, naposljetku, do nezarađenih plata zaposlenih. U poslednje vreme bio je u modi, pa je privremeno otišao u drugi plan, još jedan vid nelegalne privatizacije, odnosno jedan od oblika privrednog kriminala, a to je dovođenje 'društvenog' preduzeća do ivice ili do potpunog bankrotstva, a onda se u bescenje prodaje ili se ustupa pod zakup uz nadoknadu. Erozija 'društvenog' kapitala odvija se, takođe, i kroz povoljne kredite državnih banaka u vreme inflacije ili rasta vrednosti stranih valuta.

Još jedno pitanje je neobično važno. Zašto aktuelna vlast toliko insistira i brani jedno u suštini ideološko načelo o jednakosti svih oblika svojine? Odgovor se može tražiti u činjenici da se time u suštini izjednačava uspešan i neuspešan, što bi se u

našem narodu kazalo domaćin i raspikuća. Izjednačavanje 'društvene' svojine sa privatnom izjednačava se ono što se nikada ne može izjednačiti. Tim postupkom ugrožavaju se, ili bolje rečeno ruše, neke osnovne vrednosti, nagriza se vrednosni sistem, što i istraživanja nedvosmisleno pokazuju: sve je više neodlučnih i onih koji odgovaraju sa "ne znam". Sa poljuljanim vrednosnim sistemom građani gube orijentaciju, što ide na ruku manipulisanju ljudima i omogućava da se lakše ostvaruju parcijalni interesi. Drugo, izjednačavanjem svih oblika svojine produžava se ideološki model samoupravnog društva. Sve je to još jedna potvrda da vladajuća socijalistička stranka nije ništa drugo do prerusena komunistička. To je ona ista stranka čije su vođe do juče uzvikivale, a verovatno to danas mnogi njeni čelnici misle, da "vlast u Srbiji neće dati bez krvi". Treće, mešovito vlasništvo, privatno i 'društveno', omogućava nomenklaturi da arbitrira u sukobu između privatizovanog i neprivatizovanog dela kapitala preduzeća (Zec, 1994: 36-45), a to daje još jedan razlog za kontrolu mešovitih preduzeća i njihovih rukovodnih struktura.

Na pitanje zašto postojeća vlast jednim potezom poništava dosadašnje ne samo negativne nego i pozitivne efekte privatizacije ima bar još jedan valjan odgovor. Time se zapravo razmekšava već ionako mek pravni sistem. Stvara se opšta pravna nesigurnost u kojoj se ona, vlast, nameće kao vrhovni i svemoćni arbitar. Sa stvaranjem pravne nesigurnosti povećava se ionako vrlo velika nesigurnost kod privatnih vlasnika, a posebno kod onih koji nisu uz postojeću vlast; tako ih vlast na posredan način primorava da je podržavaju, ili u najboljem slučaju neutrališe ih na političkom planu. Na drugoj strani, u nesigurnom pravnom sistemu sve je moguće. Mnoge kriminalne radnje, posebno one privredne, sprovedene od strane pripadnika vlasti, postaju danas polulegalne a već sutra legalne.

Jedno ranije istraživanje, publikovano sa izvesnim zakašnjenjem (Vuković, 1994: 45,52) je u potpunosti upućivalo da je veza između vladajuće društvene grupe i privatnika više nego značajna (Jasudin indeks je pozitivan). Ta povezanost posebno je aktuelna kod nižeg sloja vladajuće klase, direktora, kao i kod sloja funkcionera na nižem nivou. Tada smo utvrdili da je to indikator nesigurnosti kod vladajuće društvene grupe i neverovanje u svoj ideološki model, ili barem dela te grupe. Posebno ako šalju svoju decu u privatnike, protiv kojih su se decenijama borili. Najnovije istraživanje (Lazić, 1994: 129) pokazuje da nova privatnička elita ima natprosečno učešće očeva iz vladajuće društvene grupe. Detaljnija analiza, odnosno ispitivanje njihove socijalne mreže, utvrdila bi da mnogi predstavnici nove privatničke elite imaju natprosečno učešće ne samo očeva nego i majki i ostale rodbine među predstavnicima vladajuće društvene grupe. Takva bi analiza takođe pokazala da mnogi direktori i politički funkcioneri poseduju preduzeća ne samo na ime članova svoje uže nego i šire porodice. Prema tome, to znači u privatni sektor ne idu samo njihova deca nego i oni sami. Uzrok ovakvom ponašanju vladajuće društvene grupe možemo tražiti u činjenici da jedan njen deo, iako proizašao iz komunističke vlasti, intimno više ne veruje u svoju ideološku matricu, uprkos tome što je pojedini njeni članovi, preko sredstava masovnih komunikacija koje kontrolišu, i dalje zdušno nameću celokupnom društvu. Oni zapravo teže da se nelegalnom privatizacijom dočepaju što većeg dela 'društvenog' kapitala. Tako oni s pravom računaju da kao dominantna vlasnička grupa zadrže čelnu poziciju u društvu i ovladaju celokupnim društvom ali sada na sasvim drugim osnovama. Odnosno na osnovama koje, hteo to neko da shvati ili ne, postepeno postaju vladajuće. Ova grupa se krajnje racionalno ponaša, a to znači vrlo brzo se prilagođava novonastaloj situaciji, što će reći da lako menja vladajuću matricu: ideološku za vlasničku.

Odugovlačenje sveopšte privatizacije koja bi izuzela samo mali broj preduzeća ima još jedan cilj: to jest delimično transformisana dojučerašnja vladajuća društvena klasa (političkih funkcionera i direktora) kojima će se neosporno priključiti jedan deo privatnika proizašlih iz ostalih društvenih slojeva i nešto povratnika, treba toliko finansijski da ojača da se sutra može legalno pojaviti kao kupac ostalog neprivatizovanog dela 'društvenog' kapitala. Tome će naruku ići dva paralelna, a donekle uzročno-posledična procesa. Prvi je jačanje privatnog privrednog sektora nastalog iz vladajuće nomenklature putem nelegalne privatizacije, kriminala i pogodnosti proisteklih iz sankcija (trgovina naftinim derivatima i sl.). Drugi je slabljenje postojećih 'društvenih' preduzeća jer gube na osnovnoj supstanci pod teretom pljačke, nesposobnosti rukovodećih timova, smanjenih manevarskih sposobnosti (takođe zbog sankcija) i pritiska vlasti (radi socijalnog mira) da se isplaćuju nezarađene plate zaposlenima.

* * *

Prethodno izlaganje upućuje nas na jedan opšti zaključak o postojećoj vladajućoj grupi i njenom odnosu prema privatizaciji 'društvenih' preduzeća. Zapravo, ona se koleba između dva ideološka modela: neokomunističkog i liberalnog. Zašto baš između ova dva tako daleka modela? Zato što je proizašla iz komunističkog nasleđa, na srcu joj leži 'društvena' privreda, a koju je uvek smatrala kao svoju privatnu, sistem mišljenja a i metodi komuniciranja su joj komunistički, dok oseća da je liberalni model nastupajući i ne bi htela da izostane iz igre. To se pre svega ogleda tako što sa dojučerašnjim nasleđem pokušava da vlada celokupnim društvom, kao što je činila prethodnih pedeset godina. Ali pošto je pod spoljnim i unutrašnjim pritiscima uvela višestranački sistem plaši se da joj jednog dana sve ne izmakne iz ruku. Zato kao glavni žrec organizuje izbore, nameće pravila izborne trke, kontroliše medije, služi se državom kao institucijom u predizbornoj propagandi (Džuverović, Mihailović, Vuković, 1994), kontroliše izborne rezultate itd. Samim tim sasvim je normalno da osvoji većinu u parlamentu i tako nastavi svoju neokomunističku vladavinu. Ipak shvatajući da su komunistička vremena u nepovrat prošla ili prolaze, iako se sa time teško mire i sebi teško priznaju, u hodu se prilagođavaju novom vremenu. A šta znači ovo prilagođavanje u hodu (ranije su se u hodu obrazovali, sticali naučne titule na fakultetima koje su za sebe napravili, u hodu hapsili političke protivnike, u hodu se prestrojavali i upravljali svim i svačim)? To, pre svega, znači preći sa pozicije kolektivnog vlasnika, ostvarene ideološkom kontrolom, na pojedinačne privatne vlasnike. Svi su izgledi da se u ovom prelazu ne biraju sredstva. Prema tome, u ovom moramo tražiti uzroke svih poteza vladajuće stranke u Srbiji na polju privatizacije.

Kolebanju vladajuće klase doprinosi bar još jedan uzrok. On se sastoji u tome što nisu identični interesi svih njenih delova, a kamoli pojedinih predstavnika. Na sceni su dva njena sloja sa različitim interesima, ali, takođe, prožeti zajedničkim htenjima i interesima; reč je dakle, o privrednoj i političkoj eliti. Postoji evidentan strah političke elite od eventualnog osamostaljenja privredne, a što su evidentirala gotovo sva ranija istraživanja (Vuković, 1985; Lazić, 1987). Ovaj najnoviji pokušaj osamostaljivanja privredne elite od političke, putem vlasničke transformacije, bilo legalne ili nelegalne, odnosno putem prisvajanja znatnog dela 'društvenog' bogatstva bio bi konačan. Samim činom osamostaljivanja privredna elita bi jedva dočekala da odbaci svoj balast, političku elitu, iako je bila inaugurisana od nje. Toga se politička vlast uplašila i jednim potezom vratila legalnu privatizaciju, iako sa stanovišta pravednosti duboko sumnjivu, na početak. Nelegalna privatizacija je ostavljena na miru jer u njoj i sama politička vlast ravnopravno učestvuje. Politička elita kao sloj vladajuće

klase neće pristati ni na kakvu privatizaciju dok ne bude sigurna da je uzela znatan deo 'društvenog' kolača. Ovu igru između privredne i političke elite dobiće oni koji uspeju da prisvoje više - nelegalnim sredstvima.

LITERATURA:

- Agencija (1994), Baze podataka republičke agencije za procenu vrednosti društvenog kapitala, Beograd
- Vuković, S. (1985), *Radništvo i birokratija*, Mladost, Beograd
- Vuković, S. (1994), *Pokretljivost i struktura društva*, IKSI, Beograd
- Vuković, S. (1994a), "Javno mnjenje i privatizacija", *Sociološki pregled* 1, Beograd
- Gredelj, S. (1994), "Dominantna vrednosna orijentacija", u: Lazić, M. ur., *Razaranje društva*, Filip Višnjić, Beograd
- Zec, M. (1994), "Iskustva i institucionalna adaptacija procesa privatizacije u Srbiji", u: Milošević, B., ured., *Preduzetništvo i sociologija*, Matica Srpska, Novi Sad
- Zec, M. urednik, (1994), *Privatizacija*, Jugoslovenska knjiga i Ekonomski institut, Beograd
- IDN (1992), *Anketa JJM-126*- Izvorni materijal, Institut društvenih nauka, Beograd
- Lazić, M., (1994), "Preobražaj ekonomske elite" u: Lazić, M. ured., *Razaranje društva*, Filip Višnjić, Beograd
- Lazić, M. (1987), *U susret zatvorenom društvu*, Naprijed, Zagreb
- Mijatović, B. (1993), *Privatizacija*, Ekonomski institut, Beograd
- Mrkšić, D. (1990), "Preferiranje društvenih sistema", *Sociološki pregled* 1-4, Beograd
- Mrkšić, D. (1994), "Dualizacija ekonomije i stratifikaciona struktura", u: Lazić, M. ured., *Razaranje društva*, Filip Višnjić, Beograd
- Nikolić, R. (1994), "Preduzeća su opet društvena", *Politika*, 11.12.1994.
- Puls (1994), *Istraživanje puls Jugoslavije '94*, Izvorni materijal, Otvoreni univerzitet Subotica
- Džuverović, B., Mihailović, S., Vuković, S., (1994), *Izborna upotreba medija*, IDN i IKSI, Beograd

Summary

AIMS AND SCOPES OF PRIVATIZATION IN SERBIA

In this article we start with assumption that clearly defined and individualized property relationship with precisely fixed titular and effective defense by law, is one of the main prerequisite for effective economy. Than we analyze the results of some recent researches on preferring market of conducted economy among citizens of Serbia. After that we transmit the focus to the analysis of the reasons of slowing the fast and general privatization, by the Government of Serbia. There are more reasons for this but the main are as follows: firstly, existing socialist authority hesitates about privatization because of the ideological motives; secondly, ruling social group controlled economy and the whole society in much easier way through 'social' enterprises; and thirdly, prolonging the legal privatization make a ideal conditions for illegal one, on the first place, diminishing the value of the 'social' capital and its pouring into the private hands, by the actors of the authority.

Key words: privatization (legal & illegal), profitability, successfulness, nomenclature.